

БАГАТОГРАННІСТЬ СЕМАНТИКИ ТЕПЕРІШНОСТІ ТА ЇЇ ВИРАЖЕННЯ ЧАСОВИМИ ФОРМАМИ ДІЄСЛОВА

П'ятничка Т.В.

Тернопільський національний економічний університет

Стаття присвячена системному аналізу часових сем та носіїв предикативності, здатних виражати темпоральні значення та відношення теперішності. Виділено три підходи до визначення властивостей теперішності: 1) поєднання широкого та вузького аспектів презенса або диференціація актуального/неактуального теперішнього на основі співвідношення дії з моментом мовлення; 2) протяжність дії (кореляція теперішнього з минулим і майбутнім); 3) семантична неоднорідність теперішності.

Ключові слова: теперішність, мовні засоби, презентні часові форми, час мовлення, час події, відносний час.

Постановка проблеми. Часовий спектр теперішнього включає в себе широкі можливості вираження функціонально-семантичних відтінків, починаючи від уявлення про мить (поштовх) і закінчуючи усвідомленням об'ємних часових періодів (у наш час, на сучасному етапі...) або взагалі про позачасовість [1, с. 232]. Тому, важливим для висвітлення залишається системний підхід щодо аналізу часових сем та носіїв предикативності, здатних виражати часові значення та відношення теперішності. **Метою статті** є визначення багатогранної семантики теперішності та вирішення граматичних часових структур, що відтворюють кожне із значень презентності. Відповідно до мети визначено такі **завдання**: 1) проаналізувати структурно-функціональні та семантичні особливості реалізації теперішності презентними дієслівними часовими формами; 2) виявити особливості у функціонуванні часових структур вираження теперішності у художньому дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ми виділяємо три підходи до визначення властивостей теперішності: 1) поєднання широкого та вузького аспектів презенса або диференціація актуального/неактуального теперішнього на основі співвідно-

шення дії з моментом мовлення; 2) протяжність дії (кореляція теперішнього з минулим і майбутнім); 3) семантична неоднорідність теперішності.

Таким чином, поняття теперішності розглядається у кількох значеннях:

· **теперішність даного періоду** (актуальна теперішність), яка швидко переходить у минуле відносно моменту мовлення. Їй властиві однорідність і вузький часовий діапазон. У більшості випадків мікрополя такої теперішності створюються в усному мовленні і передаються монологіями, діалогами чи полілогами як у розмові, так і у фіксованих текстах. Теперішність моменту/періоду мовлення в основному* виражається формами Present Simple (PrS), Present Continuous (PrC) та Present Perfect Continuous (PrPC).

1. «What do you *want* to know, precisely?» [25, с. 57].

2. «I *don't intend* to be present.» [24, с. 111].

3. «*Looks* messy now, but it won't later.» [12, с. 87].

4. «I'm *thinking* of my father.» [8, с. 18].

5. «Lieutenant Rowan *is assisting* me, sir.» [16, с. 297].

6. The morning after the party Qwilleran drove Riker to the airport under threatening skies. We're

going to get the rain the farmers *have been praying* for and the tourist industry *has been praying* against [6, с. 191].

7. «You've *been saying* that for a month.» [2, с. 93].

Дієслівні форми PrS у реченнях 1-3 виражають конкретну теперішність, дійсну на момент мовлення, і уже через найближчий проміжок часу вона відійде у минуле. Часові структури PrC та PrPC у прикладах 4-7 передають значення, тотожне вираженому PrS у реченнях 1-3. Значення дієслівних форм зумовлюється мовним оточенням, що передає певну ситуацію. В іншому контексті реалізація позначених часовими формами PrS дій могла б відноситися і до неактуального теперішнього. Наприклад, деякі зміни у реченнях 3, 5 без трансформації дієслівних форм: *Looks always messy ma I can be quiet when lieutenant Rowan is assisting me* створюють неактуальну теперішність повторюваної дії.

• **теперішністість повторюваної дії, абстрактна теперішність**, що створюється переважно часовими дієслівними формами PrS, іноді PrC. Цей тип теперішності охоплює багатократні чи звичні дії протягом періоду, що включає момент мовлення, і відзначається неоднорідністю і коливанням часового діапазону повторюваності та широти діапазону самої дії. Функціонування PrS, PrC у складі багатогранного синтаксичного цілого, у зв'язках і відношеннях з іншими мовними засобами різних рівнів не лише виражає намір мовця вказати адресату на характер дії, який він має на увазі, а також передати свою впевненість або вагання, категоричність тощо.

8. «*Every year* at least one young man whose affairs we manage *comes* into our office, *wants* to give his money away.» [23, с. 120].

9. «On a morning like this, by God, coffee and Danish *sounds* real good.» [23, с. 96].

10. «Anyhow, he *gives* large parties.» [7, с. 53].

11. «He *represents* himself as a rich man, *stays* there for some time living like a lord, *cashes* a big cheque and then goes off.» [24, с. 117].

12. «The ice *is breaking* up all the time.» [8, с. 9].

13. «You *have been worrying* about it and that quite often has the result of delaying things.» [2, с. 81].

14. «They keep asking about how much money I'll inherit and Barb's parents *are saying* all this crazy stuff.» [17, с. 31].

15. «Why, you must remember her. She *has come* to the Barstow every summer for years. At least as long as you have. She sits under the parmigan in the dining room.» [21, с. 330].

16. «You see, when Professor John *goes* off in the morning to sit all day in his professor's chair at the university, and when the rooms *have been cleaned* and *dusted*, then all the house is silent.» [20, с. 248].

17. «It's like the industrial alcohol board. They always think I'm *drinking* the alcohol. They think that about everyone.» [22, с. 21].

Теперішність повторюваної дії передбачає поєднання часових сфер минуло і майбутнього, втягує у своє мікрополе минулі і майбутні моменти чи періоди. У прикладах 8-11 Present Simple, виражаючи повторювані дії, реалізує свій основний семантичний потенціал, своє ка-

тегоріальне значення і передає теперішність різної протяжності, у межах якої з тим чи іншим часовим діапазоном мають місце повторювані (від одного літа у прикладі 10 – до відрізку часу, протягом якого існує даний офіс (приклад 8) – до тривалості даного етапу життя персонажа (приклад 11) – і до необмеженості часовими рамками (приклад 9)). Доволі рідко багатократно теперішнє передається формами Present Continuous, Present Perfect та Present Perfect Continuous (приклади 12-14). Їх вживання у таких випадках прагматично вмотивоване, оскільки крім дій, повторюваних у теперішньому різного обсягу: безмежному, «вічному», – речення 12, 13; періоду очікування оголошення заповіту – приклад 14; проведення літніх відпусток у даній місцевості – речення 15; роботи професора в університеті – приклад 16; роботи персонажа на заводі – речення 17, виділяється також компонент оцінки дії мовцем – невдоволення (12, 13), роздратування (14), здивування (15), задоволення (16), обурення (17) – з метою емоційного впливу на читача.

• **позачасова теперішність** або теперішність вічних істин означає факт/стан/ситуацію, що існує постійно, завжди, або виражає правило, аксіому, теорему тощо і передається дієслівною формою Present Simple.

18. The Radley Place fascinated Dill. In spite of our warnings and explanations it drew him as *the moon draws water* [12, с. 19].

19. «That was the first wave,» Westholme told them. «*In a tsunami, the second one is always the biggest.*» [14, с. 55].

20. *Something always comes back and hits you in the face* [27, с. 461].

21. *Money isn't always necessary to success* [5, с. 56].

22. *This love business doesn't flow the same way round all the time.* The energy flows the other way and you hate [3, с. 156].

23. *An aircraft radio is so designed that it cannot transmit and receive simultaneously;* pressing the transmit button automatically cuts out the receiver [11, с. 466].

У наведених вище реченнях Present Simple виражає дії, не локалізовані у плані часу, тобто «постійне» теперішнє, загальноприйняті постулати або факти, дійсні завжди, у довільний момент часу, принаймні, поки не зроблене нове відкриття чи не виведене інше правило, що відміння дане, або поки не відбувається переосмислення соціально-моральних цінностей.

• **гномічне теперішнє** передається лексичними, морфологічними та синтаксичними засобами у прислів'ях та приказках.

24. Professors, there is an old saying that my grandfather told me: «*Heart speaks to heart*» and this is true of us all in this house [20, с. 249].

25. It was all right in the fog where nobody could see you, wasn't it? But *it's a horse of a different color* – rather, to be more exact, a freak of a different color – in the clear public light of our respectable village bistro [21, с. 222].

Прислів'я та приказки влітаються у канву сюжету. Вони можуть цитуватися (приклад 24) чи органічно вписуватися у слова мовця (приклад 25). В обох випадках гномічне теперішнє, передане прислів'ям і приказкою, поживляюче

картину теперішності і навіть виділяє її на тлі минулого (приклад 25).

• **понятійно-якісне теперішнє** виражає характеристики осіб, речей, станів, явищ, що притаманні їм завжди і виявляються при нагоді.

26. Everything that **shows** on the surface today **travels** very fast and to the north-east. Can it be the time of day? Or is it some sign of weather that I do not know [10, с. 83].

27. «I know he **hates** being interrupted.» [15, с. 159].

28. «Mr. Pelumpton was one of those men **who do not work** themselves but merely **see** that their wives and children **work** for them.» [15, с. 135].

29. Sometimes the bullet **doesn't** even **make** it through the skull bone [17, с. 89].

30. «Jem's **growing** up to now and you are too.» [12, с. 159].

31. «In the north somewhere, in the Highlands somewhere, where the people **have** never **been beaten**.» [13, с. 14].

Понятійно-якісна теперішність вказує на постійний характер притаманної (приклади 26, 27, 30) / відсутньої (приклади 27, 28, 31) ознаки. Дієслівним формам Present Simple, Present Continuous, Present Perfect, що виражають понятійно-якісну теперішність, властива також здатність у комплексі з іншими мовними засобами імпліцитно виражати ставлення мовця до висловленої оцінки суб'єкта чи факту, розширити цю оцінку. Так, приклад 26 крім характеристики стану моря передає спостережливість суб'єкта, речення 27 – нагадування про необхідність рахуватися з цією особливістю персонажа, приклад 28 – зневагу до описаної особи, приклад 29 – жорстокість та аморальність людей, які ведуть розмову про властивості кулі, приклад 30 – усвідомлення значущості набуття нової якості, приклад 31 – схвалення, підтримку автора. Така особливість функціонування презентних форм зумовлюється їх здатністю реалізувати не лише дейктичне, але й прагматичне значення.

• **розширене теперішнє** охоплює крім теперішнього моменту/періоду якийсь відрізок минулого і передається в англійській мові формами інклюзивного перфекта.

32. – **Have you started** school yet?

– Yes. I'm in my first now [17, с. 100].

33. «She **has been talking** about it for ten years.» [9, с. 134].

34. «What I feel, Smeeth is that you've **been doing** your bit the firm.» [15, с. 211].

Наявність (приклад 33) чи відсутність (приклад 32, 34) вказівки на період тривання дії не змінює семантики форм Present Perfect та Present Perfect Continuous, які наголошують на завершенні розпочатого у минулому певного часу її протікання і зумовленості цією дією теперішнього на момент мовлення персонажа/автора стану речей.

• **описове теперішнє** передається у мові різномірними засобами і відображає картину, яку описує автор як таку, що він/персонаж бачить/бачив колись чи створив у своїй уяві:

35. The tide **goes** out imperceptibly. The boulders **show** and **seem** to rise up and the ocean **recedes** leaving little pools. On the bottoms **lie** the incredible refuse of the sea, shells broken and chipped and bits of skeleton [22, с. 67].

36. It was an hour when the father **returns** home from the fields and **plays** for a moment in the yard with the dog that **jumps** upon him. The young girls **look about** for the first star to fix a wish upon it, and the boys **grow** restless for supper [26, с. 66].

Present Simple вжитий для опису океану (приклад 35) та вечірньої пори у сім'ї (приклад 36) на фоні оповіді у минулому часі оживляє картини, посилює емоційний вплив на реципієнта. Для більшої образності автор твору вибирає Present Simple у реченні 36, для контрасту з присудком Past Simple у головному реченні.

• **теперішнє збереженої відносності/доречності** позначає минулий факт, що залишається значимим у момент мовлення. Найчастіше воно виражається як переказ висловленого у минулому:

37. In one of the letters (the XXIXth) the Maruesa de Montemayor **tries** to describe the impression [26, с. 81].

• **теперішнє коментуюче** вживається у сценічних ремарках як інструкція для акторів щодо дій, які виконуються ними на сцені протягом вистави:

38. Augustus **produces** a mirror, a comb, and a port of moustache pomade from the drawer of the writing table, and **sits** before the mirror to put some touches to his toilet. The clerk **returns**, devotedly ushering a very attractive lady, brilliantly dressed. She **has** a dainty wallet hanging from her wrist. Augustus hastily **covers up** his toilet apparatus with The Morning Post, and **rises** in an attitude of pompous condescension [19, с. 170].

Таке «зафіксоване» теперішнє «оживає» у діях виконавців перед глядачем у театрі, а читачеві допомагає краще зрозуміти розвиток сюжету п'єси. Коментуюча теперішність відображається також у радіо- і телерепортажах, в описах мрій, галюцинацій, снів персонажів художнього твору.

• **теперішність наміру/планування** майбутньої дії (**потенційна теперішність**), якій притаманні неоднорідність і широкий часовий діапазон. У цьому випадку йдеться про мовне вираження теперішнього наміру майбутньої запланованої дії, коли наголошується, що у площині теперішності (відносно мовця) така дія уже на шляху до її виконання.

39. «When **is** Papa **coming** back?»

«Tomorrow for sure.» [18, с. 327].

40. «I'm **leaving** next month.» [4, с. 268].

41. «My brother **returns** from Washington this evening.» [6, с. 155].

42. «I hear you're **buying** Llanabba.» [24, с. 327].

Значення потенційної теперішності не суперечить загальній семантиці презентності. Співвіднесеність дії з моментом мовлення у даному випадку здійснюється через усвідомлення суб'єктом у цей момент вміння або потенційної можливості реалізації дії.

Теоретичне осмислення визначених підходів, а також аналіз фактичного матеріалу дають підстави вважати, що тлумачення суті теперішності більш обґрунтоване у прихильників другого і третього підходів, зокрема, завдяки виокремленню диференційних семантичних ознак презентності. На основі третього підходу виділяються різні варіанти специфікації теперішності. Як видно з таблиці, один і той самий мовний засіб може

передавати різні значення теперішності залежно від об'єктивних умов його функціонування, комунікативної ситуації, наміру мовця (табл.).

Дієслівна форма PrS зустрічається у дев'яти (з десятих) колонках, тобто вона спроможна відтворити майже всі значення теперішності, PrC має здатність виражати чотири види презентної семантики, PrP, як і PrPC – три. Диференціація значень кожної структури реалізується у процесі її функціонування у певному комунікативному акті. Мовне оточення, що відображає об'єктивну ситуацію, забезпечує однозначну часову семантику структури. Широка і багатосторонність суті та властивостей (ознак) теперішності, її емоційна насиченість передбачають багатий інструментарій мовного вираження презентності, що включає систему морфологічних, синтаксичних, словотворчих, а також комбінованих засобів, які взаємодіють на основі спільності функцій.

Виразення значень теперішності дієслівними часовими формами

Теперішність	Дієслівні часові форми
Періоду комунікації	PrC, PrS, PrPC
Постійної/повторюваної дії/стану	PrS, PrC, PrP, PrPC – зрідка
Позачасова	PrS
Гномічна	PrS
Поняттєво-якісна	PrS, PrC, PrP – зрідка
Розширена	PrP, PrPC
Збереженої відносності	PrS як художній презент
Наміру/планування	PrC \leftrightarrow F, PrS \leftrightarrow F, PrC _{to go} +Inf \leftrightarrow F, PrS _{to be} +Inf \leftrightarrow F, PrS _{modal verb} +Inf \leftrightarrow F
Описова	PrS, PrC, PrP як художній презент
Коментуюча	PrS як художній презент

Список літератури:

1. Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови. Морфологія / А.П. Загнітко. – Донецьк: Донецький державний ун-т, 2011. – 437 с.
2. Anderson S. Selected Short Stories / S. Anderson. – Moscow, Progress Publishers, 1981. – 352 p.
3. Barnard C., Stander S. The Unwanted / C. Barnard, S. Stander // Reader's Digest Condensed Books. – Canada: The Reader's Digest Association Ltd, 1976. – P. 65-208.
4. Barstow S. A Kind of Loving / S. Barstow. – Moscow: Progress Publishers, 1978. – 303 p.
5. Beach E.L. Cold is the Sea / E.L. Beach // Reader's Digest Condensed Books. – Canada: The Reader's Digest Association Ltd, 1980. – P. 131-272.
6. Britt K. Hotel Jacarandas / K. Britt. – Great Britain: Chaucer Press Ltd., 1980. – 192 p.
7. Denker H. Error of Judgment / H. Denker // Reader's Digest Condensed Books. – Canada: The Reader's Digest Association Ltd, 1979. – P. 273-406.
8. Fleming T. Liberty Tavern / T. Fleming // Reader's Digest Condensed Books. – Canada: The Reader's Digest Association Ltd, 1976. – P. 7-182.
9. Godey J. The Snake / J. Godey // Reader's Digest Condensed Books. – Canada: The Reader's Digest Association Ltd., 1979. – P. 409-498.
10. Heiley A. Hotel / A. Heiley. – USA: Bantam Books, 1972. – 410 p.
11. Kipling R. The Light that Failed / R. Kipling. – Moscow: Progress Publishers, 1975. – 286 p.
12. Lecomber B. Talk Down / B. Lecomber // Reader's Digest Condensed Books. – Canada: The Reader's Digest Association Ltd, 1979. – P. 443-574.
13. O'Brien E. The Country Girls. – Москва: Высшая школа, 1982. – 175 p.
14. Pappano M. Regarding Remy / M. Pappano. – New York: Silhouette Books, 1994. – 256 p.
15. Plaidy J. Castile for Isabel / J. Plaidy. – London: Pan Books, 1974. – 287 p.
16. Priestley J. Angel Pavement / J. Priestley. – Moscow: Progress Publishers, 1974. – 504 p.
17. Rock P. The Passing Bells / P. Rock // Reader's Digest Condensed Books – Canada: The Reader's Digest Association Ltd, 1980. – P. 247-440.
18. Searls H. Overboard / H. Searls // Reader's Digest Condensed Books. – Canada: The Reader's Digest Association Ltd, 1977. – P. 449-573.
19. Sharp M. Sunflower / M. Sharp // Reader's Digest Condensed Books. – Canada: The Reader's Digest Association Ltd, 1979. – P. 7-143.
20. Shaw B. A Fearless Champion of the Truth / B. Shaw. – Moscow: Progress Publishers, 1977. – 420 p.
21. Spark M. Public Image / M. Spark. – Moscow: Progress Publishers, 1976. – 292 p.
22. Boston Adventure / J. Stafford. – New York: Harcourt, Brace and World, Inc., 1944. – 538 p.
23. Updike J. Rabbit Angstom / J. Updike. – London: David Campbell Publishers Ltd, 1995. – 1516 p.
24. Wallace I. The R Document / I. Wallace // Reader's Digest Condensed Books. – Canada: The Reader's Digest Association Ltd, 1977. – P. 113-270.
25. Waugh E. Prose. Memories. Essays / E. Waugh. – Moscow: Progress Publishers, 1980. – 445 p.
26. Wilde O. The Picture of Dorian Gray / O. Wilde. – Kiev: Dnipro Publishers, 1978. – 232 p.
27. Wilder O. The Bridge of Sun Luis Rey / O. Wilde. – Москва: Просвещение, 1982. – 93 p.

Пятнычка Т.В.

Тернопольский национальный экономический университет

МНОГОГРАННОСТЬ СЕМАНТИКИ НАСТОЯЩЕГО И ЕЕ ВЫРАЖЕНИЕ ВРЕМЕННЫМИ ФОРМАМИ ГЛАГОЛА

Аннотация

Статья посвящена системному анализу временных сем и носителей предикативности, способных выражать темпоральные значения и отношения настоящего. Выделены три подхода к определению свойств настоящего: 1) сочетание широкого и узкого аспектов презенса или дифференциация актуального/неактуального настоящего на основе соотношения действия с моментом речи; 2) протяженность действия (корреляция настоящего с прошлым и будущим) 3) семантическая неоднородность настоящего.

Ключевые слова: настоящее, языковые средства, презентные временные формы, время общения, время события, относительное время.

Pyatnychka T.V.

Ternopol National Economic University

MULTIFACETED SEMANTICS OF PRESENCE AND ITS EXPRESSION BY VARIOUS TENSE FORMS OF THE ENGLISH VERB

Summary

The article deals with the description, analysis of temporal logic and linguistic means for reproducing the objective presence. Distinctions between speech time, event time and reference time are considered. In the course of the given work the essence and contents of the presence as well as three main approaches to studying its semantic and functional characteristics are defined, i. e. taking into consideration: 1) wide and narrow range of presence, 2) the variety of its extent and 3) semantic distinctions. It is proved that each of the language means can denote 1) actual and non-actual presence; 2) various semantic properties of the presence in different context; and can 3) correlate with the future/past.

Keywords: presence, linguistic means, present tense forms, speech time, event time and reference time